

Политология

УДК 172:316. 346.2(575.2)

DOI: 10.52754/16947452_2022_3_108

ГЕНДЕРДИК ПАРИТЕТТИ КАМСЫЗ КЫЛУУ: КЫРГЫЗСТАН ЖАНА ЭЛ АРАЛЫК ПРАКТИКА

Ташыбаева Алина Курманбаевна, улук окутуучу

alina.tashybaeva@gmail.com

Марзабаева Бакты Токтомаматовна, улук окутуучу

bkydyrmysheva@mail.oshu.kg

Ош мамлекеттик университети

Ош, Кыргызстан

Аннотация. Макалада саясатка аялдардын катышуусу боюнча ийгиликтерге жетишкен демократиялык мамлекеттердин мисалында Кыргызстандын мамлекеттик саясатын ишке ашырууда гендердик паритетти камсыз кылуу идеясы ачылган. Авторлор Бириккен Улуттар Уюмунун саясий документтерин гендердик теңчиликке, атап айтканда аялдардын саясий процесстерге жана чечимдерди кабыл алууга катышуусуна карата үлгү милдеттенмелери катары аташат. Макаланын негизги аргументи - гендердик теңчилик социалдык адилеттүүлүктүн, адам укуктарынын жана демократиянын табиятынын негизги концепциялары менен байланышкан. Башкача айтканда, гендердик теңчилик демократиялык коомдун жана мамлекеттин маанилүү атрибуту болуп саналат. Гендердик теңчиликтин жактоочулары таянган негизги концепциялар адам укуктары жана демократия концепциясы болуп саналат. Демократия калктын ар түрдүү топторунун көз караштарын жана таламдарын эске алууга тийиш. Бул, албетте, өлкөбүздүн калкынын жарымынан көбүрөгүн түзгөн аялдарга да тиешелүү.

Ачык сөздөр: гендер, гендердик теңчилик, демократия, дискриминация, саясатта бирдей өкүлчүлүк.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ГЕНДЕРНОГО ПАРИТЕТА: КЫРГЫЗСТАН И МИРОВАЯ ПРАКТИКА

Ташыбаева Алина Курманбаевна, ст. преподаватель,

alina.tashybaeva@gmail.com

Марзабаева Бакты Токтомаматовна, ст. преподаватель,

bkydyrmysheva@mail.oshu.kg

Ошский государственный университет

Ош, Кыргызстан

Аннотация. В статье раскрывается идея обеспечения гендерного паритета в реализации государственной политики Кыргызстана на примерах демократических

государств, достигших успехов в представленности женщин в политике. Авторы ссылаются на программные документы Организации Объединенных Наций, в качестве типовых обязательств по соблюдению гендерного равенства, в частности, участию женщин в политических процессах и в принятии решений. Основной аргумент статьи - гендерное равноправие связано с основополагающими понятиями социальной справедливости, прав человека и природы демократии. То есть гендерное равенство выступает важным атрибутом демократического общества и государства. Фундаментальные понятия, на которые опираются сторонники гендерного равенства – концепция прав человека и демократия. При демократии должны учитываться точки зрения и интересы различных групп населения. Это, несомненно и в отношении женщин, которые составляют более половины населения нашей страны.

Ключевые слова: гендер, гендерное равноправие, демократия, дискриминация, равная представленность в политике.

ENSURING GENDER PARITY: KYRGYZSTAN AND WORLD PRACTICE

Tashybaeva Alina Kurmanbaevna, Senior lecturer
alina.tashybaeva@gmail.com

Marzabaeva Bakty Toktomamatovna, Senior lecturer
bkydyrmysheva@mail.oshu.kg

Osh State University
Osh, Kyrgyzstan

Abstract. The article reveals the idea of ensuring gender parity in the implementation of Kyrgyzstan's national policy on the examples of democratic states that have achieved success in women representation in politics. The authors refer to United Nations policy documents as model commitments to gender equality, in particular women's participation in political processes and decision-making. The main argument of the article is that gender equality is connected with the fundamental concepts of social justice, human rights and democracy. In other words, gender equality is an important attribute of democratic society and state. The fundamental concepts that supporters of gender equality rely on are the concept of human rights and democracy. Democracy must take into account the points of view and interests of different groups of the population. And, of course, that also includes women, who make up more than a half of the population in Kyrgyz Republic.

Keywords: gender, gender equality, democracy, discrimination, equal representation in politics.

Киришүү. XX кылымдын маанилүү жетишкендиктеринин бири – аялдардын саясатка, мамлекеттик башкаруу чөйрөсүнө кириши. Бардык күч түзүмдөрүндө аялдардын паритеттүү өкүлчүлүгүнө жетишкен өнүккөн өлкөлөрдүн тажрыйбасы БУУ жана дүйнөлүк коомчулук тарабынан баалуу

жана башкаларга чыныгы демократияга жетүү үчүн жол көрсөтүүчү катары таанылган [1, 3] Кыргызстан үчүн, эгемендүүлүккө ээ болгондон кийин өнүгүүнүн демократиялык жолуна өткөнүн жарыялап, демократиянын негизги принциптеринин бири катары гендердик теңчиликте камсыз кылуу милдети келип чыкты. «Демократиялык башкаруу өзүнүн атына ылайык болушу үчүн гендердик теңчилик анын мүнөздүү белгиси болушу керек...» [2, 12]. Бирок, статистикага таянсак, кыргыз коомчулугунда аялдардын абалы көңүл жылытарлык эмес: сабатсыз аялдардын саны эркектерге караганда эки эсе көп, мигранттардын арасында да ушундай абал; аялдардын орточо айлыгы эркектердин орточо айлык акысынын 75%ын түзөт. Мамлекеттик кызматкерлердин 39 пайызын аялдар түзөт, 90 депутаттын ичинен 19у гана аял. [5] Ал эми мындай мисалдарды дагы көп улантууга болот.

Теманын актуалдуулугу - жарандык коомдун жана мамлекеттин олуттуу аракеттерине карабастан гендердик теңсиздик боюнча абал ошол бойдон калууда. Анткени, өлкөдө гендердик теңчиликте камсыз кылуу үчүн жакшы ченемдик-укуктук база түзүлгөнү менен, Э.Понуждаев жазгандай: «Өзүнөн-өзү тең укуктуулук ченемдик актылар адамдардын спецификалык ишмердигинен тышкары иштебеген болуп чыгат...» [4,187]

Ошондой эле, биздин оюбузча, гендердик теңчиликтин идеологиясы демократия менен ажырагыс байланышта экендигин карапайым элдин эле эмес, прогрессивдүү лидерлердин да көпчүлүгү түшүнбөгөндүктөн кырдаал курчуп баратат. Аялдардын саясий процесстерге катышуусу дүйнөнүн дээрлик бардык өлкөлөрүндө, өзгөчө экономикасы өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө жетиштүү эмес. Аялдардын саясатка аралашуусу эл аралык принциптерге ылайык ийгиликтүү демократиялык процесстердин ачкычы болуп саналат.

Изилдөөнүн каражаттары жана ыкмалары. Бул изилдөөнүн методологиясы коомдук-саясий чөйрөдө жана саясий чечимдерди кабыл алууда гендердик тең салмактуулук концепциясына негизги теориялык ыкмаларды көрсөтүүдө жана баяндоодо. Гендердик эксперттердин айтымында, мамлекеттик саясатта гендердик паритеттин зарылдыгын жактаган үч негизги аргумент бар. Биринчи эки аргумент моралдык күчкө ээ болсо, акыркысы башкаруунун сапатын жогорулатуу жагынан маанилүү.

Гендердик теңчилик социалдык адилеттүүлүктүн, адам укуктарынын жана демократиянын табиятынын негизги концепциялары менен байланышкан. Башкача айтканда, гендердик теңчилик демократиялык

коомдун жана мамлекеттин маанилүү атрибуту болуп саналат. Гендердик теңчиликтин жактоочулары таянган негизги концепциялар адам укуктары жана демократия концепциясы болуп саналат. Демократия калктын ар түрдүү топторунун көз караштарын жана таламдарын эске алууга тийиш. Бул, албетте, өлкөбүздүн калкынын жарымынан көбүрөгүн түзгөн аялдарга да тиешелүү. Анын үстүнө, негизинен бир жыныстын өкүлдөрү тарабынан түзүлгөн мамлекеттердин саясаты бардык жарандардын муктаждыктарын канааттандыра албайт. Демек, саясий чечимдерди кабыл алуу органдарында аялдардын аз көрсөтүлүшү азыркы либералдык демократиянын кемчилиги болуп саналат. Көбүнчө саясий билдирүүлөр социалдык адилеттүүлүккө болгон умтулууну баса белгилейт, бирок гендердик нейтралдуу шартта.

Бирок, бул «нейтралдуу» мамиле теңсиздиктин чыныгы көйгөйүн жашырат. Бүгүнкү күндө адамдардын чыныгы теңсиздигин жоюу үчүн жаңы ыкмаларды талап кылып жатканы айдан ачык. Мындай мамиленин жүйөлүүлүгү аялдардын жашоосунун «форматы» жана алардын турмуштук жагдайлары эркектердикине караганда көбүрөөк дифференцияланганы менен түшүндүрүлөт. Эркек менен аялдын жашоо тажрыйбасынын айырмачылыгы тубаса биологиялык айырмачылыктарга байланыштуу. Бирок бул биологиялык айырмачылыктар социалдык, укуктук жана экономикалык турмушта теңсиздикти пайда кылуу үчүн эч кандай табигый негиз жок. Чындыгында аялдар эркектер менен бирдей коомдук байлыктан пайдалана алышпайт.

Жыйынтыктар жана талкуулар. Гендердик стереотиптер жана системалуу басмырлоо аялдардын кесип тандоосуна жана экономикалык абалына таасирин тийгизет. Маселен, бардык маселелер боюнча «Кыргыз Республикасынын аялдары жана эркектери» статистикалык жыйнагына ылайык, биздин коомдо адамдарды багуу менен байланышкан кесиптерде иштегендердин басымдуу бөлүгүн аялдар түзсө, башкаруу, өндүрүш тармагында жана жогорку технологиялар тармагында иштегендердин басымдуу бөлүгүн эркектер түзөт. [6]. Мындай айырмачылыктар көбүнесе «аял» жана «эркек» кесиптерине болгон ар кандай мамиледен улам келип чыгат, ал бирдей эмес эмгек акыдан көрүнүп турат. Мындай системалуу басмырлоонун эң кеңири тараган кесепети биздин коом аялдардын үйдөгү акы төлөнбөгөн эмгегинин, анын ичинде бала багуусунун экономикалык баалуулугун дагы эле тааныбай жаткандыгы болуп саналат.

Бирдей эмес мүмкүнчүлүктөр саясий аренада өзүн тааныбаган аялдардын кеңири катмарын пайда кылды. Парламенттерде, өкмөттөрдө, эл аралык саясий уюмдарда жана өкүлчүлүктөрдө негизинен эркектер отурушат, бул уюмдар дагы эле көптөгөн өлкөлөрдө кандайдыр бир “эркек” таасир чөйрөсү болуп саналат. Бүткүл дүйнөдө гендердик теңсиздикти жоюуга багытталган саясатты иштеп чыгуу дагы эле уланууда. Ал эми бул кокусунан эмес, анткени башкаруучу институттар саясий маанидеги чечимдерди кабыл алууда (байлыкты бөлүштүрүүдө, жогорку органдардын курамын аныктоодо) расмий бийликтин негизги куралы болуп саналат. Эгерде базар экономикасынын чөйрөсүндө жеке ишкерликти баштап, ишкерлердин чөйрөсүнө кирсе, саясий «рынокто» орундар чектелүү болуп, атаандаштыкты күчөтөт.

Ошол эле учурда, моюнга ала турган нерсе, аялдардын катышуусунун мүнөзү жана көлөмү – жарандар, шайлоочулар, активисттер, администраторлор, ж.б.у.с. – демократиянын күчтүүлүгүнүн айкын көрсөткүчү, өлкөнүн институттары жана аялдардын аз же аз көрсөтүлүшү адатта терең теңсиздиктердин жана кыйынчылыктардын бар экенин көрсөтүп турган нерсе, бул жөн гана гендердик дискриминация эмес.

Бул маселелерди жана теңсиздикти чечүү аялдарга мамлекеттик кызматтарга мүмкүнчүлүк берүү менен чектелбестен, шайлоо системасындагы алсыз жактарды аныктоону жана жоюуну, саясий маданиятты реформалоону, саясий партияларда жана жалпысынан коомдо эркектер менен аялдардын гендердик теңчиликке умтулуусун түзүүнү билдирет. [2,18]

Ошентип, гендердик теңчиликти камсыз кылуу саясаты формалдуу теңчиликке жетишүүнү эмес, кеңири чөйрөнү камтыйт жана бийликте жана коомдо аялдар менен эркектердин реалдуу тең укуктуу өкүлчүлүгүнө жетүү үчүн ар кандай «колдоочу» стратегияларды иштеп чыгууну талап кылат. Мындай стратегиялардын негизги өнүгүүлөрү эл аралык документтерде камтылган. Кыргызстандын гендердик теңчиликте бекемдөө боюнча эл аралык милдеттенмелери, ал эл аралык конвенцияларда жана макулдашууларда, ошондой эле улуттук мыйзамдарда бекитилген.

Аялдардын чечимдерди кабыл алуу процессине катышуусун камсыз кылуу боюнча аракеттерди стимулдаштыруу боюнча БУУга мүчө мамлекеттердин үзгүлтүксүз аракеттеринин пайдасына негизги

аргументтердин бири бул чөйрөдө жакшы натыйжаларга жетишүү боюнча дайыма жаңыланып турган эл аралык милдеттенме болуп саналат.

1997-жылы Кыргыз Республикасы БУУнун Аялдарга карата дискриминациянын бардык түрлөрүн жоюу боюнча Конвенциясын (CEDAW) ратификациялаган. CEDAW Конвенциясынын 5-беренесинде мындай деп айтылат: «Катышуучу-мамлекеттер эркектер менен аялдардын жүрүм-турумунун социалдык жана маданий үлгүлөрүн өзгөртүү үчүн бардык тийиштүү чараларды көрүшөт, ошондой эле бейкалыс пикирлерди жок кылууга, каада-салттарды жана башка салттарды жок кылууга жетишүү үчүн эркектер менен аялдар жөнүндө стереотиптүү ролдор идеясы, үй-бүлө тарбиясы, энеликти социалдык функция катары туура түшүнүүнү жана бардык учурларда балдардын таламдарын жогору койгон шартта, өз балдарын тарбиялоодо эркектер менен аялдардын жалпы жоопкерчилигин таанууну камтышы камсыз кылынсын» Бул берененин ишке ашырылышы эркектер менен аялдардын ортосундагы инсандар аралык мамилелердин өзгөрүшүн камтыгандыктан, өтө татаал маселе. Бирок, дал ушундай өзгөрүүлөр гендердик теңчиликке реалдуу жетишүү үчүн негиз боло алат.

1995-жылкы Пекин платформасында да чечим кабыл алуу процессинде гендердик тең салмактуулукту камсыз кылуу зарылчылыгы жөнүндө сөз болгон. Анын аялдардын мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү боюнча милдеттенмеси төмөнкү ишенимге негизделет: “Аялдардын мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү, алардын коомдун бардык чөйрөлөрүндө толук жана бирдей катышуусу, анын ичинде чечимдерди кабыл алууга жана бийликке жетүүгө катышуу тендик, өнүгүү жана тынчтык максаттарына жетүү үчүн негиз болуп саналат”.

Ар кайсы мезгилде Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши адам укуктары, анын ичинде аялдардын укуктары боюнча кырктан ашык эл аралык конвенцияларды ратификациялаган. Алсак, 1996-жылы “Аялдардын саясий укуктары жөнүндө” конвенция, “Никедегги аялдын жарандыгы жөнүндө”, “Энеликти коргоо”, “Эмгек жана кесип боюнча дискриминацияга каршы” конвенция, “Нике, нике жөнүндө” конвенция “Нике жашы жана никени каттоо”, ошондой эле “Аялдарга карата дискриминациянын бардык түрлөрүн жоюу боюнча БУУнун Конвенциясы” ратификацияланган.ж.б.

Бул жерде башкарууга аялдар менен эркектердин бирдей катышуусу максатына жетүү үчүн принципалдуу мааниге ээ болгон беренелер келтирилген:

«3-берене. Катышуучу мамлекеттер бардык тармактарда, атап айтканда, саясий, экономикалык жана маданий чөйрөлөрдө, эркектер менен аялдардын тең укуктуулугунун жана адам эркиндиктери негизинде, бардык тиешелүү чараларды - анын ичинде мыйзамдарды, аялдардын адам укуктарын ишке ашыруусун жана пайдалануусун кепилдөө үчүн алардын ар тараптуу өнүгүүсүн жана прогрессин камсыз кылганга – ишке ашырганга аракет көрүшөт».

Берене 4/1. Катышуучу мамлекеттердин эркектер менен аялдардын ортосундагы иш жүзүндө тең укуктуулукка жетишүүнү тездетүүгө багытталган убактылуу атайын чараларды кабыл алуусу ушул Конвенцияда аныкталгандай дискриминация болуп эсептелбейт; бул чаралар мүмкүнчүлүктөрдүн тең укуктуулугу жана бирдей мамиле кылуу максаттарына жеткенде жоюлушу керек.

7-берене. Катышуучу мамлекеттер өлкөнүн саясий жана коомдук турмушунда аялдарга карата басмырлоону жоюу үчүн бардык тийиштүү чараларды көрүшөт, атап айтканда, аялдарга эркектер менен бирдей укукта:

а) бардык шайлоолордо жана элдик референдумдарда добуш берүүгө жана жалпы эл тарабынан шайлануучу бардык органдарга шайланууга;

б) мамлекеттик саясатты иштеп чыгууга жана ишке ашырууга катышуу жана мамлекеттик кызматты ээлөө, ошондой эле башкаруунун бардык деңгээлдеринде бардык мамлекеттик функцияларды аткаруу [3].

Ошентип, Кыргызстандын эл аралык коомчулуктун алдындагы адам укуктарын урматтоо жана гендердик теңчиликке жетишүү боюнча милдеттенмелери бул багыттагы иштин натыйжалуулугун талап кылат.

Эгерде эл аралык милдеттенмелер, моралдык жана социалдык адилеттүүлүк сыяктуу аргументтер иштебесе, чечимдерди кабыл алууда гендердик тең салмактуулуктун пайдасына аргументтердин үчүнчү топтомун колдонулушу мүмкүн. Бул гендердик мейнстриминг мамлекеттик саясатты коомдук муктаждыктарга жакшыраак жооп берүүгө өбөлгө түзөт деген ишеним. Бул аргумент гендердик тең салмактуулуктун саясатка тийгизе турган оң таасирине багытталган. Мамлекеттик саясатты ишке ашыруунун сапаты, анын натыйжалуулугу жана эффективдүүлүгү бүгүнкү күндүн чечүүчү маселеси.

Чечимдерди кабыл алуу топторунда гендердик баланс болсо, чечимдерде жаңы динамика пайда болууда, ал конфликттерди чечүү боюнча компетенттүүлүктүн жогорку деңгээлине алып келет. Ушундай топтор жалпы

коомчулукка дагы ынанымдуу жана ар түрдүү образдарды тартуулайт. Саясатчылардын образдары канчалык ар түрдүү болсо, алар коомчулукка ошончолук алгылыктуу болот. Чечим кабыл алуу процессинде аялдардын өкүлчүлүгү ишке ашырылып жаткан саясатка коомчулуктун канааттануусун жогорулатат.

Чечимдерди кабыл алуу процессинде жакшыраак гендердик тең салмактуулук саясаттын сапатын жакшыртат жана демократияны бекемдейт, анткени ал жаңы суроолордун жана көйгөйлөрдүн чыгышына алып келет. Саясатта аялдардын санынын көбөйүшү боюнча изилдөөлөрдөн көрүнүп тургандай, аялдардын болушу жаңы басым жасоого жана саясий күн тартибине жаңы маселелерди киргизүүгө алып келет.

Корутунду. Учурда теориялык аргументтер гендердик тең салмактуулукка жетишилген өлкөдөгү кырдаал боюнча изилдөөлөрдүн эмпирикалык натыйжалары менен бекемделет. Бул мамлекеттерге биринчи кезекте Скандинавия өлкөлөрү кирет. Алардын тажрыйбасын үйрөнүү аялдардын коомдогу жогорку статусу менен мамлекеттик маанилүү чечимдерди кабыл алууга катышуусунун ортосунда тыгыз байланыш бар экендиги жөнүндө айтууга мүмкүндүк берди. БУУ кайсы бир өлкөнүн парламентинде аялдардын саны 20%дан ашык болгондо гана мыйзам чыгаруучулар балдардын кызыкчылыгы үчүн мыйзам долбоорлорун олуттуу түрдө иштеп чыга башташат деп эсептейт. Ал эми аялдардын саны 30%ке жакындаганда гана аялдардын турмуштук таламдарына жооп берген мыйзамдар жана мамлекеттик программалар пайда болот. [1,3] Бирок БУУнун негизги тыянагы – бийлик түзүмдөрүндө эркектер менен аялдардын паритеттүү катышуусу гана ар бир өлкөнүн туруктуу өнүгүүсүн камсыздайт.

Экономикалык Кызматташтык жана Өнүгүү Уюмунун маалыматы боюнча, 2020-жылы билимге жана саламаттыкты сактоого жеткиликтүүлүк, турак-жай шарттары жана жашоодон канааттануу көрсөткүчтөрүн камтыган “жакшы жашоо индекси” боюнча эң мыкты көрсөткүч Скандинавияда болду [7]. Бул өлкөлөрдөгү аял парламентарийлердин саны калктын аялзатынын бакубаттуулугуна салым кошкон мамлекеттик саясатка жана социалдык технологияларга таасир этүү үчүн зарыл болгон “критикалык массадан” ашып кетти.

Ошентип, 30-жылдан бери Кыргызстанда гендердик теңчиликке жетишүү жаатында көп иштер жасалганына карабастан, гендердик теңчилик

маселеси актуалдуулугун дагы деле жоготкон жок жана мамлекеттик денгээлде иш аракеттерди талап кылат.

Адабияттар

1. Айвазова С., Кертман Г. «Мужчины и женщины на выборах. Гендерный анализ избирательных кампаний в 1999 и 2000 гг. в России. М, 2000. С.3.
2. Демократия и гендерное равенство: роль ООН. Программный документ. 2013 г. С.12, 18
3. Конвенция ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин. ООН, 1981 г.
4. Понуждаев Э. «Основы гендерологии». М., 2003, С.187.
5. <http://www.stat.kg/ru/statistics/gendernaya-statistika/>
6. Karabekova, E. Features of the Gender Aspect Paroemias in Linguistic Picture of the World (Based on the Material of Russian and English Languages) / E. Karabekova, N. Ergeshova, S. Abdykadyrova // Bulletin of Science and Practice. – 2022. – Vol. 8. – No 1. – P. 314-320. – DOI 10.33619/2414-2948/74/47. – EDN DYBIZB.